

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AAGE FRIIS

**GEMTE OG GLEMTE
BREVE**

**FRU HEIBERGS SKRIFTLIGE
EFTERLADENSKAB**

KØBENHAVN 1940

GEMTE OG GLEMTE BREVE

UNDER de kritiske Forhold i de sidste Aar har den af Videnskaberne Selskab nedsatte Kommission, der rummer Historikere, Arkiv- og Biblioteksmænd, flere Gange fremsat offentlige Henstillinger om at sikre, hvad der i Privateje maatte findes af Breve, Dokumenter og Optegnelser af historisk Værdi, saa vel nationalhistorisk som personahistorisk, lokalhistorisk og kulturhistorisk vigtige.

Kommissionens Virksomhed siden dens Stiftelse 1923 har, som det fremgaar af dens Beretninger, baaret Frugt; mange Familier og Enkeltpersoner har anbragt deres Papirer i offentlige Arkiver og Biblioteker eller i deres Hjem sikret dem mod Forglemmelse og Vanrøgt. Stundom, især hvor det har drejet sig om Breve og Aktstykker fra ældre Tid, er de straks blevet stillet til Raadighed for den historiske Forskning, men Henlæggelsen i Arkiverne eller Sikringen paa anden Maade er naturligvis sket paa Betingelser, der udelukker en for tidlig offentlig Til-

gængelighed og tager rimeligt Hensyn til Nulevende eller nylig Afdøde, især naar Talen er om Efterladenskaber efter Mænd og Kvinder, der for nylig er gaaet bort efter betydningsfuld Indsats paa det ene eller andet Omraade, saasom f. Eks. Politikere, Videnskabsmænd, Kunstnere, Forfattere eller Personligheder, der har virket i den Grundtvigske Højskoles Tjeneste eller i Præstegerning.

I alle Krese af vort Folk har disse Bestræbelser for Sikring af historisk værdifulde skriftlige Efterladenskaber, der jo supplerer vore Arkivers og Bibliotekers Virksomhed, mødt Forstaaelse og fundet Støtte. Den i de sidste Menneskealdre fremvoksede levende lokalhistoriske Interesse har spillet en Rolle. Et Udvalg af Godsejere og andre Personligheder tilhørende alle politiske Partier har bistaaet med Raad og Daad, hvor det gælder Godserne med særligt Hensyn til den Ændring, de økonomiske og sociale Forandringer i den sidste Menneskealder har skabt for danske Herregaarde, hvor Ejerskifte udsatte Familiearkiver, hvis Indhold kunde bære Vidnesbyrd om aarhundredlang Indsats i vort Lands Historie og ofte gav Oplysning om vigtige landbrugshistoriske og økonomiske og sociale Udviklingstrin, for Tilintetgørelse. Gennemsyn af Kommissionens

Beretninger, der er trykt i Videnskaberne Selskabs aarlige Oversigter og desuden udsendt til Interesserede rundt om i Landet, viser, hvor mange nye Kilder til vor Historie er bragt i Sikkerhed til Berigelse baade for den historiske Forskning og for de Slægtinteresserede. Da Kommissionen for nylig udsendte sin sidste Opfordring til Paapasselighed, saa intet værdifuldt gik tabt ved den systematiske Rydning af Pulterkamre og andre Gemmer, der maatte iværksættes, kom mange for at faa Vejledning om Værdien af de gamle Papirer, de laa inde med og Raad om, hvorledes de bedst kunde sikres.

Nu og da proklamerer en og anden, der i Reglen synes at have liden Forstaaelse af, hvad det drejer sig om, at det bedste er at tilintetgøre alt, hvad man kan komme over af gamle Breve eller andet i Familieejde; de plejer at paaberaabe sig, i enkelte Tilfælde med mere eller mindre Grund, at en eller anden taktløs Skribent har begaaet en Indiskretion ved Benyttelsen af Familiebreve, men saadan Tale viser Mangel paa elementær Forstaaelse af, hvad indtrængende Viden om vort Folks og vore Forfædres Historie har betydet og, saa længe vi ikke lever alene for at spise, drikke og klæde os, vil betyde for hele vort Samfunds Liv Slig Tale føres

hvad vore offentlige Arkiver indeholder af Dokumenter eller andet, der fastlægger Rammerne om og Indhold i Samfundsinstitutioner skabt ved Lovgivning og Administration. Men for at lære *Menneskene* ret at kende, trænge ind i de indre Rørelser hos vore Forfædre, der har præget Udviklingen af vort nationale Liv, og hvis Skæbne endnu bevæger og ildner os, er det private Brev- og Optegnelserstof uundværligt. Uden dette, kritisk og forstaaelsesfuldt benyttet sammen med andet historisk Kildestof, vilde Billedet af vor Fortid og de skiftende Slægtleds Mennesker bliver graat i graat. Det er næsten overflødig at nævne historiske Publikationer, der kun gennem Brev- og Optegnelserstof fra Privatarkiver har faaet den Anskuelighed og Fylde, der giver os Samhørsfølelse med Fortiden. En stor Vanskelighed for Fortællingen om vor Middelalders store Skikkelser, er, at der fra den Tid er saa lidet skriftligt bevaret. Hvor taknemmelige er vi ikke, for blot at nævne et Par Eksempler, for det Billede af Christian den Fjerde og hans Tid, der stiger frem af de seks store Bind med hans egenhændige Breve. Fremdeles de paa Reventlowske og Bernstorffske Godser pietetsfuldt bevarede og til Forskningens Raadighed stillede Tusinder af Breve og Optegnelser fra Aarhundredet 1730 til 1830. Hvor

mangelfuldt vilde vort Kendskab til det 19. Aarhundredes Politikere, Forfattere og Kunstnere, Folkeopdragere og andre Aandsarbejdere ikke være uden deres efterladte Papirer, saasom hvad der allerede er trykt i Fru Heibergs Erindringer, Tschernings Papirer, Kriegers Dagbøger, samt alt det supplerende, der henligger utrykt i vore Arkiver. Hvilken Fylde af Oplysninger om Udviklingen af Tiden efter 1864 er i de sidste Aartier, for at nævne to vidt forskellige Omraader, ikke givet ved Offentliggørelserne af P. Vedels og Grev Frijs'. samt i de allersidste Aar Georg og Edvard Brandes' Brevvekslinger. Hvad Videnskabernes Selskabs Kommission har indsamlet af efterladte Breve af fremragende Højskolemænd som Ludvig Schrøder, Ernst Trier, Jens Nørregaard, Karl og Alfred Povlsen, Kristensen-Randers, V. Brücker o. m. a. vil sætte sig Spor i Skildringen af vor folkelige og religiøse Historie i den sidste Menneskealder. Noget lignende vil gælde de righoldige mest endnu ikke tilgængelige Samlinger af Privatpapirer efterladt af Mænd som C. Berg, Sofus Høgsbro, L. Holstein-Holsteinborg, Lars Dinesen, H. C. Steffensen, Jacob Scavenius, Niels Neergaard og Ove Rode, der engang vil give Skildringen af vor nyeste politiske Historie Indhold og Farve. Hvad betyder

det ikke, at Hans Krügers og Ahlmanns, Gustav Johannsens og H. P. Hanssens, J. H. Skrumsagers og H. D. Kloppenborg-Skrumsagers, forhaabentlig ogsaa Jens Jessens, efterladte Papirer er bevaret.

Hvad jeg her har antydet skal henlede Opmærksomheden paa, at ogsaa i dette Øjeblik bør der drages Omsorg for, at intet skriftligt Efterladenskab af historisk Værdi gaar tabt. Det er bedre i givet Tilfælde at sikre for meget end for lidt; raadspurgte Kyndige kan altid let udskille det uvæsentlige og faa tilintetgjort, hvad der af Diskretionsgrunde bør forsvinde. Vi har ringe Indflydelse paa det tragiske, der i disse Dage sker med vort Folk, og som kan komme til at gribe dybt ind i vore Børns og vort Lands Fremtidsudvikling. Men over det største, som fylder vore Sind, maa det mindre, men vigtige ikke glemmes. Hver Dags Gerning maa gøres saa vidt muligt som sædvanlig, og de Krav, vor Fortid stiller til os, maa ikke skydes til Side formedelst Nuets Haardhed. Der er vel ogsaa i Øjeblikket ikke ganske faa, der forsøger at lette den Tyngde, der hviler over vore Sind, ved at fordybe sig i bevarede Vidnesbyrd om lykkeligere eller i alt Fald roligere Tider for danske Mennesker. Jeg for min Del glæder mig i alt Fald, og gør det ikke blot som Historiker, over at

have bevaret indholdsrige Brevvekslinger mellem mine Forældre, jævne og gode Præstefolk, fra Aarene tilbage til 1850erne; jeg vil efterlade dem til Børn og Børnebørn, for hvem disse Forfædre ellers let kan blive tomme Navne paa en Slægtstavle.

Efterslægten ved ingenlunde altid Besked om, hvad værdifuldt skriftligt den selv har i Eje; de Døde rider hurtigt, og jeg har oplevet mange Eksempler, stundom helt forbløffende, paa, hvad der hos en Familie kan findes, uden at den selv har Anelse derom, og saaledes at højst værdifulde Papirer f. Eks. ved Flytning eller efter Dødsfald gaar til Grunde. En gammel Kuffert, Kasse eller Dragkiste fuld af tilsyneladende ligegyldige Papirer, som en yngre Slægt har Vanskelighed ved at læse formedelst de gotiske Bogstaver, kan rumme meget, der kunde være til stor Glæde og Berigelse for Slægten, selv om de, der skrev, ikke betød noget for den store Offentlighed. Endnu mere Betydning har naturligvis et skriftligt Efterladenskab fra Mænd eller Kvinder, hvis Navne er opført paa vort Folks Erindringsliste.

En brav, nu afdød dansk Godsejer svarede engang paa min Forespørgsel, om der fandtes historisk betydningsfulde Papirer paa hans Slægtsgaard,

der havde været i den landskendte Families Eje siden det 17. Aarhundrede, at han desværre slet intet havde fundet, men jeg var velkommen til selv at se efter. Efter tre Dages Gennemsyn af alle Gemmer kørtes der fra Slottet og Godsforvalterboligen et Par Lastbiler fulde af vigtige Privat- og Godsarkivalier, der oplyste Slægtens værdifulde Indsats baade i vor Stats-historie og i den paagældende Egns lokale Historie, til Statens Arkiver, hvor Ejeren med Glæde saa det for ham hidtil ukendte sikret.

En anden Gang gik jeg hos en interesseret, men paa det Tidspunkt lidet historisk kyndig højadelig Familie i den tyske Del af Slesvig paa Jagt efter Arkivalier, som jeg var overbevist om maatte findes paa Gaarden, hvis Ejere i Aarhundreder havde spillet en meget betydelig Rolle. Der syntes at være meget lidt, men pludselig vaagnede Erindringen hos en paa Gaarden født snart 80aarig Ekscellence, en Onkel, der deltog i Eftersøgningen. Han standsede foran et Vægskab i et lidt underligt formet Værelse, lagde sig ned, tog nogle gamle Folianter ud, skød en Klap i Reolens Bagstykke til Side og kravlede til alles Forbavselse halvvejs ind i et skjult Rum, hvorfra saa blev fremdraget store Dele af et af de vigtigste slesvig-holstenske

Privatarkiver fra det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Paa disse Papirer byggedes siden flere meget læste saavel danske som tyske historiske Fremstillinger og tildels en stor Aktstykkepublikation. Lidt senere samme Dag standsede jeg ved en mægtig gammel Egetræskiste, der var henstillet i en Køkkengang, og begyndte at rage i nogle Regninger, der stak ud under Laaget. Dér var absolut intet af Interesse, sagde Ejeren, men da jeg trak et Brev med Bismarcks Haandskrift frem og Kisten blev tømt, viste det sig, at ogsaa der laa mange Breve og Dokumenter af den største historiske Interesse. De var ved en Oprydning for mange Aar siden lagt ned i Bunden og meget, mest ligegyldigt Papir fyldt oven paa.

En Dag kørte jeg paa en Arkivundersøgelse i Jylland forbi en smuk, gammel Gaard, som jeg ikke havde tænkt at besøge, men min Sekretær spurgte da, om der maaske dog ikke dér kunde findes noget af Interesse. Gaarden var længe gaaet fra Haand til Haand, men Ejeren modtog os meget elskværdigt og beklagede, at der desværre intet skriftligt fandtes. Hans tiaarige Datter, der hørte paa Samtalen, protesterede. Der laa jo, sagde hun, oppe i en Krog paa Loftet en stor Kasse med gamle Papirer. Resultatet blev, at jeg fik lov at se i Kassen.

tatet blev, at Dele af et engang stort og vigtigt Godsarkiv blev reddet. Tilsvarende Eksempler kunde i stort Tal nævnes ikke blot fra store eller mindre Gaarde, men ogsaa fra andre Hjem, hvor Flytninger og Dødsfald spreder skriftlige Efterladenskaber. Ofte kommer man for sent. Engang skrev jeg til en nylig afdød betydelig Personligheds Efterladte og fik det Svar, at man i høj Grad beklagede, at just for et Par Uger siden var en Mængde Papirer, som den Afdøde omhyggelig havde opbevaret, tilintetgjort. Familien skulde hurtigt flytte; man vidste ikke, hvor man skulde finde Plads til alle de Papirer og havde ikke tænkt paa det nærliggende at henvende sig til Rigsarkivet. Engang i 1870erne blev store Dele af et Familiearkiv smidt ned i en Dam i Haven, der skulde opfyldes. Ved Ejerskifte blev et vistnok fuldstændig bevaret Herregaardsarkiv paa en Gaard, der i Aarhundreder havde været i samme Slægts Eje, tilintetgjort, fordi en udmærket Herregaardsfrue med udpræget Ordens- og Renlighedssans efter Indflytningen „ryddede op“ og brændte gamle støvede Papirer, der fyldte et lille Værelse. Kun nogle Manuskripter, der havde faaet en smuk Indbinding, blev skaanet!

Saaledes har Ukendskab eller Tan-

keløshed virket med til at formindske den Skat af historiske Kilder, paa hvilke vor Historie opbygges. Saafremt en systematisk Eftersøgning af, hvad der endnu bevares i *Privateje* som Supplering til den ypperlige og velorganiserede Virksomhed for Sikringen af de offentlige Arkiver, som Rigsarkivet efter A. D. Jørgensens Tid har udført, var begyndt blot en Menneskealder tidligere i Stedet for 1923, vilde meget være reddet; Omvæltningerne i saa mange Forhold efter 1914 har fremskyndet Tilintetgørelserne, skønt der i de sidste Aartier har været voksende historisk Sans i vort Folk.

Det hænder naturligvis ofte, at Personligheder, der spiller en stor Rolle paa det ene eller andet Omraade, principielt „bruger Papirkurven eller Kakkelovnen til Arkiv“, eller kategorisk kræver alt skriftligt tilintetgjort efter deres Død. Det sidste var Tilfældet med Grev C. E. Frijs-Frijsenborg, hvis Søn, Grev Mogens Frijs, siden dybt beklagede, at han pietetsfuldt havde set sig nødsaget til at tilintetgøre en Mængde Papirer, som han, da han gennemgik dem, var klar over, havde stor historisk Værdi og tilmed vilde have stillet hans Faders Personlighed og politiske Gerning i det klare Lys, som det først paa et enkelt, overordentlig vigtigt Omraade, det udenrigspolitiske, er lykkedes

mig at tilvejebringe de sidste Aar, ved Hjælp af Breve *fra* Grev Frijs, der jo ikke fandtes i hans Efterladenskaber.

Men er det sørgeligt, om end uundgaaeligt, at historisk vigtige Skriftstykker tilintetgøres efter Vedkommendes eget Paabud, eller at sligt, naar der ingen særlige Dispositioner er truffene eller Ønske om Bevaring tilkendegivet, forsvinder formedelst Glemsel eller Vanrøgt, saa er det naturligvis dobbelt beklageligt, naar skriftligt Efterladenskab fra en af Folkets fremragende Personligheder splittes og for en stor Del gaar til Grunde, skønt Vedkommende i levende Live med største Omhu har sørget for at bevare alt og ønsket, at det skal sikres, endda som nødvendigt Grundlag for kritisk Vurdering af en af vor Litteraturs betydningsfuldeste og mest omstridte Memoireværker.

Jeg skal fortælle om et saadant skriftligt Efterladenskabs Skæbne, der indeholder en alvorlig Paamindelse om ikke at forringe vort Folks Arvegods.

FRU HEIBERGS SKRIFTLIGE EFTERLADENSKAB

1. *Hendes Erindringer*

TO danske Kvinder har med to Aarhundreders Mellemrum skrevet Memoirer, der hører til vor Litteraturs betydeligste. Leonora Christina Ulfeldt skrev i Aarene efter 1673 under sit Fangenskab i Blaataarn sit „Jammers-Minde“, der først 1868 blev opdaget og 1869 udgivet. Johanne Luise Heibergs „Et Liv gjenoplevet i Erindringen“ fremkom 1891—92 kort efter hendes Død 23. December 1890. De to Værker har højst forskellig Karakter, men ligner hinanden ved, at de foruden Forfatterinderne selv til Genstand især har højt elskede Ægtefæller, for hvem Hustruerne vil skrive et Forsvar. De vakte, da de blev trykt, den største Opmærksomhed og kunde, hvad der er enestaaende ved danske Memoirer, udkomme i tre—fire Oplag. Begge Bøger har desuden fremkaldt en endnu ikke

afsluttet levende Drøftelse af Forfatterindernes Personlighed og heftig Strid om Rigtigheden af de Domme, de indeholdt om Personer, med hvem de to fremragende Kvinder i deres begivenhedsrige Liv kom i Forbindelse. Trods Urigtigheder, som den historiske Kritik har paavist i begge Bøger, hører de med Fejl og Fortrin ubestridelig til de mærkeligste og umisteligste danske Aandsfrembringelser.

Debatten om Fru Heibergs Erindringsværk blev særlig voldsom, fordi de Afsnit af vor Aandshistorie, hun behandlede — særlig 1840ernes og 1850-ernes Teaterliv — da Værket fremkom, endnu laa saa nær, at mange endnu levende følte sig berørt. Da Dr. Munch og jeg 1914—15 udgav de to store Bind Breve med Fru Heibergs Breve til Krieger, skrevne under hendes lange Enkestand, vakte ogsaa de levende Interesse, og Drøftelsen om Fru Heibergs Personlighed blussede op. Hr. Robert Neiiendam har siden skrevet meget værdifuldt om Fru Heiberg, og hans Karakteristik har rejst nye Spørgsmaal om hendes Personlighed og Værk. Endnu 50 Aar efter hendes Død, 76 Aar efter at hun sidste Gang betraadte den danske Skueplads, hvis største kvindelige Kraft hun da havde været i næsten en Menneskealder, interesserer hendes Skikkelse saare mange, selv om

vel næppe nogen nulevende har Indtryk af hende fra Scenen og meget faa har kendt hende personlig. Meninger om, hvorledes hun egentlig var, og hvad hun betød for sin Samtid, tørner stadig haardt sammen. Naar en Udgave af alle de bevarede. for største Delen ukendte Breve. som hun og hendes Ægtefælle, Johan Ludvig Heiberg, vekslede med hinanden, om nogle Maaneder bliver trykt, vil man faa et nyt Bidrag til Forstaaelsen af hendes indre Livs Udvikling og desuden et nyt Grundlag for at danne sig et anskueligt Billede af det Heiberg'ske Hjem i hin svundne Tid. Det vil maaske føre os nærmere til en Udjævning af de modstridende Opfattelser af Danmarks største Skuespillerinde.

Manuskriptet til Fru Heibergs „Et Liv“ med alle de mange Udkast dertil saavel som de to nævnte Brevsamlinger ligger lykkeligvis velforvaret i Rigsarkivet. I Tilknytning til, hvad jeg har skrevet om mange gemte og glemte Breves Skæbne vil jeg fortælle lidt om, hvordan det er gaaet med det store skriftlige Efterladenskab, der ved Fru Heibergs Død i December 1890 var bevaret i hendes Hjem. Det var nemlig hendes Vilje, at alt skulde henligge som Grundlag for Efterslægten's Bedømmelse af hendes og hendes Mands Personlighed og Gerning, og gan-

ske særlig til Brug ved en kritisk Vurdering af, hvad hun med en dyb Overbevisning om, at hun talte Sandhed, men ogsaa med Forstaaelse af, at hendes udprægede Domme om Begivenheder og Mennesker kunde blive omtvistet, havde skrevet i det Erindringsværk, hvorpaa hun i over en Menneskealder havde arbejdet.

Livserindringerens Historie er mærkelig. Allerede i 1855 begyndte Fru Heiberg at nedskrive Beretningen om sin Barndom, Ungdom og første Indtræden paa Scenen. Hun var da kun 43 Aar gammel, Højdepunktet af hendes kunstneriske Triumfer paa Det kgl. Teater var naaet, og det var kort før hun kunde fejre Sølvbrylluppet med den 21 Aar ældre Johan Ludvig Heiberg, hvis Indgriben i hendes Skæbne havde været af afgørende Betydning ikke blot for hendes ydre straalende Løbebane, men ogsaa for Udviklingen af hendes Dannelselse og Karakter. Hun læste denne Begyndelse for sin Mand og hans Moder Thomasine Gyllembourg, der endnu levede, ganske som Fru Gyllembourg i sin Tid havde givet Sønnen og Svigerdatteren Del i, hvad hun, Forfatterinden til „En Hverdagshistorie“, havde skrevet. Opmuntringen til Fortsættelse blev fulgt, men der kom mange og lange Afbrydelser i Arbejdet. I sin sidste Enkebolig i Gothersgade 160, hvor Fru Hei-

berg boede fra 1875 til sin Død, afsluttede hun i sine sidste Leveaar det store Værk tilskyndet af sin Ven A. F. Krieger og hjulpet af Gehejmearkivar A. D. Jørgensen, som Krieger havde indført i hendes Hjem; han havde vundet hendes Tillid og gennemgik kritisk hele Manuskriptet med hende, for efter hendes Død under Samraad med Krieger at gøre „Et Liv“ færdig til Tryk. Allerede i 1855 havde Fru Heiberg støttet sin den Gang endnu usvækkede Hukommelse ved Gennemlæsning af Ungdomsbreve og andet samtidigt Materiale, hvoraf Brudstykker findes trykt i Erindringerne I sin endelige Skikkelse bærer „Et Liv gjenoplevet i Erindringen“ helt igennem Præg af, at Fru Heiberg stadig har brugt samtidigt Kildestof som Grundlag for og Supplering af, hvad hendes Erindring skabte. Med dette Materiale for sig tilrettelagde og udformede den kloge og lidenskabelige Forfatterinde Skildringen af, hvad hun og Johan Ludvig Heiberg havde oplevet uden at lægge Skjul paa Sympatier og Antipatier og uden at tilbageholde sin uforbeholdne Mening om de Mennesker og Begivenheder, der havde grebet ind i hendes mærkelige Livsløb

Da hendes ældste endnu levende Venner saasom Krieger, Andræ og Biskop Martensen først læste Brud-

stykker af Værket, var de stærkt interesserede, men havde forskellige Opfattelser af, hvorvidt det burde offentliggøres eller ej. Længe henstod Spørgsmaalet endnu uafgjort, selv efter at Fru Heiberg i 1882 havde offentliggjort en betydningsfuld Del af de Papirer, hun havde i sine Gemmer. Bogen om „P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg. En Beretning støttet paa efterladte Breve“, der hurtig kom i tre Oplag. I 1887 fik A. D. Jørgensen hende til at offentliggøre et Brudstykke af Erindringerne i et Festskrift til Vennen Kriegers 70-Aars Fødselsdag, og derefter traf Fru Heiberg endelig Beslutning om, at Memoirerne skulde offentliggøres.

I disse Aar gennemarbejdedes de foreliggende Manuskripter mest saaledes, at A D Jørgensen læste dem højt under Aftensammenkomster i Fru Heibergs Hjem, hvor ogsaa Krieger var til Stede, og alt gennemdrøftedes. A D. Jørgensen arbejdede sig i hine Aar mere og mere ind i Danmarks Historie efter 1814, den Periode, i hvis Aandsliv Johan Ludvig og Johanne Luise Heiberg havde gjort saa stor en Indsats. Han bevægedes stærkt, da han lærte Manuskriptet at kende og fik Adgang til hendes Breve og Papirer. Johanne Luise Heiberg var visselig ikke som Folk var flest, og Kanterne i hen-

des Væsen blev i hendes høje Alder ikke afslebne, men de Aandsegenskaber, der ogsaa, mens hun var den unge skønne og tiltrækkende Skuespiller-

Johanne Luise Heiberg.
Efter Maleri af Marstrand

inde, havde fremkaldt Beundring, ja Tilbedelse, vedblev, da den skønne, ranke Kvinde var blevet en ældet og bøjet Etatsraadinde, at øve sin Dragning paa mange af Tidens fremragende Personligheder, selv om nogle, saasom

Høedts Venner, Brødrene Brandes og andre af „det moderne Gennembruds Mænd“, tog Afstand fra Nationalliberalismens Primadonna, der kom til at staa meget fremmed over for den nye Tid og aldrig lagde Skjul paa sin Uvilje mod meget i denne.

Da A. D. Jørgensen i November 1878 første Gang traf Fru Heiberg, „imponerede hun ham saa temmelig“, og han fandt, at hun „utvivlsomt trods det stødende i sit Væsen var et ualmindeligt Kvindemenneske“ I de følgende Aar fik han Sympati for hende, og Beundringen voksede trods vaagen Kritik. Sammenkomsterne i Fru Heibergs Lejlighed, hvor Manuskripterne drøftedes, skildres i Jørgensens Livserindringer saa anskueligt, at det kunde give en Kunstner Emne til et Billede svarende til det, Marstrand malede af en Aftenscene mellem Fru Gyllembourg, Johan Ludvig og Johanne Luise Heiberg.

„Her sad vi da,“ fortæller A. D. Jørgensen, „ved Lampens stærkt dæmpede Lys, Krieger i dyb Skygge, Fru Heiberg ved Siden af mig i en Lænestol eller, naar hun følte sig mindre vel, paa en Chaiselongue. Disse Aftener havde noget usigelig fortryllende og tillige noget usigelig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af Samtaler og Forhandlinger, og disse kunde blive meget livlige. Krieger

sad som oftest med lukkede Øjne og Armene overkors, i en vuggende Bevægelse, eller han stjal sig til at gaa lydløst frem og tilbage over det tykke Tæppe for pludselig at fremkomme med en Bemærkning eller en Indvending imod mine Bemærkninger: Fru Heiberg sad med et let Haandarbejde eller med Armene paa Bordet, hældet frem i Spænding for at høre paa Op-læsningen, af hvis Tonefald hun ofte gættede mine Tanker om det læste. Eller hun laa med et broget Tæppe over sig, med sine store Træk lignende en Sagafigur eller en østerlandsk Eventyrskikkelse. en gammeltestamentlig Heltekvinde.“ „Hvilke Mangler og Svagheder man end kunde finde hos Fru Heiberg,“ skrev Jørgensen siden derom, „saa maatte enhver over for denne Redegørelse for et Menneskeliv og en Menneskesjæl, for en Livsgerning i Kunstens Tjeneste. med Tak tilstaa, at dette var noget ualmindeligt, noget paa sin Vis enestaaende.“ Da han Lillejuledags Aften 1890 kom hjem fra Frue Kirke, hvorhen han havde fulgt Fru Heibergs Lig. skrev han til en Ven, „at naar hendes Kiste var blevet baaret ud af Hjemmet, saa havde et Hjem lukket sig, som i 100 Aar havde betegnet noget af det bedste i dansk Aandsliv.“ „Det var tilvisse altid noget fremragende, ofte toneangivende, altid ægte dansk i Dyder og Lyder, og det endte

skønt, forsonet og formildet, med en ædel og from Kvinde, hvis sidste Gerning var at skrive Husets Historie. — Hvor vi dog i al vor Ringhed er et rigt og et lykkeligt Folk!”

I denne Stemning tog A. D. Jørgensen fat paa Udgivelsen af Fru Heibergs Erindringer og Gennemgangen af hele hendes øvrige store skriftlige Efterladenskab, der destoværre ikke fik den Skæbne, det fortjente.

2. Hendes Breves Skæbne

EFTER Fru Heibergs Død saa A. D. Jørgensen det som sin Opgave med Nænsomhed og med det Kendskab, han havde faaet til, hvad Fru Heiberg selv vilde billige, at give Manuskriptet til hendes Livserindringer den endelige Form. Han havde derom meget vanskelige Drøftelser med A. F. Krieger, som efter Fru Heibergs Død, indtil han 27. September 1893 fulgte sin Veninde i Graven, var nedbrudt og sygelig ængstelig; han var dybt rystet over de Angreb paa Forfatterinden, Offentliggørelsen af „Et Liv“ havde fremkaldt. Til A. D. Jørgensens Raadighed stod alt skriftligt fra det Heibergske Hjem. En Del, men ikke særlig meget, anvendtes ved de ret sparsomme Tilføjelser og Noter, som Rigsarkivaren fjøede til Teksten, men hverken ved den 1. Udgave eller ved de to senere

blev der Tale om en systematisk, kritisk Anvendelse af det store, skriftlige Efterladenskab. Maaske var Grunden, at A. D. Jørgensen i disse Aar, hvor han intenst arbejdede med sit Bind af „Danmarks Riges Historie“ om Tiden efter 1814, ikke kunde overkomme det, men maaske var det ogsaa, fordi han vilde overlade dette Arbejde til en senere Tid, der havde „Et Liv“, dets Forfatterinde og de i Værket omtalte Begivenheder og Personer paa Afstand. Heller ikke i sine Indlæg under den voldsomme Debat med de stærke Angreb paa Erindringsværket udnyttede A. D. Jørgensen ret meget af de Heibergske Papirer, og de blev foreløbig kun med stor Indskrænkning tilgængelige for Forskningen. Et enkelt særlig fremdraget Punkt i Originalmanuskriptet til „Et Liv“ har Robert Neiiendam senere sammenlignet med den trykte Udgave. Skønt de tre Udgaver forlængst er udsolgte, har vi ikke faaet en kritisk Udgave af Værket, der tager Hensyn til de bevarede Udkast og giver udførlige Oplysninger paa Grundlag af det samtidige Kildestof, i første Linje Fru Heibergs øvrige Papirer. Nu halvhundrede Aar efter Fru Heibergs Død vil Hindringer, der maaske tidligere kunde rejse sig mod en saadan Nyudgave af et af vor Litteraturs betydningsfuldste Værker, let kunne bortryddes. I alt Fald naar

roligere Tider kommer, bør en kritisk Udgave tilvejebringes, f. Eks. ved et Samarbejde mellem vor kyndige Teaterhistoriker, Robert Neiiendam og yngre Forskere, der kender andre Sider af det 19. Aarhundredes danske Historie.

Men da vil man staa overfor det vigtige Spørgsmaal om, hvad der blev af det skriftlige Efterladenskab fra de Gyllembourg-Heibergske Hjem, da det sidste af disse lukkedes. .

Et Aarstid før sin Død (25. August 1860) havde Johan Ludvig Heiberg, efter hvad Fru Heiberg meddeler, „under et prøvende Gennemsyn af alle Papirer“ tilintetgjort en stor Mængde, især private Breve, men havde skaanet alt, hvad der kunde oplyse Forholdet mellem hans Forældre, Peter Andreas Heiberg og Thomasine Buntzen, i vor Litteratur kendt som Thomasine Gyllembourg, deres Ægteskab og Skilsmisse. Af disse Heiberg-Gyllebourgske Papirer udgav Fru Heiberg, som i min første Artikel nævnt, 1882 Bogen om „Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg“, og 1890 offentliggjorde A. D. Jørgensen efter Aftale med Fru Heiberg i „Museum“ en „Brevvexling fra J. L. Heibergs Rejse til Sverige 1812“, der siden i en fuldstændigere og bedre Udgave 1922 fremkom i Memoirer og Breve. Fru Heiberg bevarede imidlertid ikke alene de Hei-

berg-Gyllembourgske Papirer fra det ældste Heibergske Hjem, som hendes Mand havde skaanet, men hun gemte omhyggeligt alt det øvrige skriftlige, der efter hendes Mands Død var i Hjemmet eller senere under hendes lange Enkestand kom derhen. Hun har utvivlsomt stedse lagt Vægt paa at gemme sine Breve, og Interessen herfor maatte naturligvis næres ved hendes daglige Omgang med den historisk interesserede Samler, ivrige Dagbogs- og Brevskriver, Krieger, og endelig fra 1878 af ved Samværet med A. D. Jørgensen. Allerede i 1855 havde Fru Heiberg benyttet sine Ungdomsbreve ved Udarbejdelsen af Erindringsbogen, og under en Menneskealders Arbejde dermed var der Anledning for hende til ikke blot at gemme, men ogsaa sørge for at sikre for Eftertiden alt, hvad der kunde oplyse den Heibergske Families Liv og Indsats gennem et Aarhundrede. Om hun har billiget sin Mands „Udrensning“ af hans Papirer vides ikke, sikkert er kun, at hun ikke gjorde noget tilsvarende, men tværtimod alt, hvad der stod i hendes Magt for at bevare sit skriftlige Efterladenskab.

Allerede i December 1889, da hun følte sig svag og stundede mod sit Livs Afslutning, afgav hun under Samarbejdet med A. D. Jørgensen og Krieger, hvor de gamle Breve stadig var taget frem, en stor og meget vigtig Del

af sine Papirer til Rigsarkivet, Udkast til Livserindringer og mange Breve. Der forelaa ved hendes Død ingen testamentarisk Bestemmelse vedrørende det skriftlige Efterladenskab, men en væsentlig Del gik via Krieger og A. D. Jørgensen til Rigsarkivet, hvorhen Kriegers mægtige Brevsamling og lange Rækker af Dagbøger, som han havde skænket A. D. Jørgensen, ogsaa kom. En Del laa ved A. D. Jørgensens altfor tidlige Død 1897 endnu hos ham og kom nogle faa Aar senere til Rigsarkivet, hvor det indlemmedes i de Gyllembourgske og Heibergske Privatarkiver.

Utvivlsomt var det Fru Heibergs Tanke, at hele dette Efterladenskab, som A. D. Jørgensen havde gennemgaaet, skulde sikres og, naar en passende Tid var gaaet, benyttes til Dokumentation af, hvad hun havde skrevet i sin Levnedsbog, saaledes som A. D. Jørgensen saa smaat allerede begyndte med at gøre det. Men destovære blev, som det ofte gaar i lignende Tilfælde, en Afdøds Vilje ikke fuldt ud udført; da det Heibergske Hjem var opløst, sørgedes der ikke for, at *alle Papirerne* sikredes. Det er besynderligt, at de to „litterære Eksecutorer“, Krieger og A. D. Jørgensen, der dog begge havde Forstand paa de Dele, ikke passede bedre paa; de vidste meget vel, at der blandt Arvingerne ikke var nogen særlig historisk eller litterær

Kyndig. Men hvordan nu end Sammenhængen har været, der kendes ikke nærmere dertil, saa forblev en stor Del af de Gyllembourg-Heibergske Papirer, der ikke straks gik over til Krieger og A. D. Jørgensen, bl. a. saare interessante Ting fra Fru Heibergs Ungdom og første Ægteskabstid, hos hendes tre efterladte Adoptivdøtre. Da Dr. Munch og jeg i Aarene før Verdenskrigen arbejdede med Udgaven af Fru Heibergs Breve til Krieger, og Familien beredvillig gav os Adgang til Originalerne i Rigsarkivet, fandtes vistnok alt eller det allermeste af de Papirer, der ikke var blevet sikret, hos Hr. Ragnar Westenholz, der havde været gift med Fru Heibergs i 1907 afdøde yngste Adoptivdatter Anna og boede i Helsingør, hvor den næstældste af Døtrene Frk. Lelia Heiberg førte Hus for ham. Hr. Westenholz og Frk. Lelia var paa det rene med, at ogsaa denne Del af det Heibergske skriftlige Efterladenskab efter hendes Vilje skulde henlægges i det Heibergske og Gyllembourgske Privatarkiv i Rigsarkivet, og talte med mig om, at dette snarest burde ske. De forstod fuldtud Betydningen deraf, ogsaa fordi Striden om Fru Heibergs Personlighed og Rigtigheden af hendes Udtalelser og Domme paa ny rejstes i Anmeldelser af Brevene til Krieger. Destoværre skete Overleveringen alligevel ikke med det samme. 1913

døde Hr. Westenholz, og Frk. Lelia flyttede til Strib, hvor hendes ældste Søster Sarah, der siden 1893 var gift med Godsejer Niels Kaas, dengang boede. Da Frk. Lelia døde 1917, blev de Papirer, som hun omhyggelig havde bevaret, destoværre heller ikke afleveret til Rigsarkivet.

Derefter indtraf det, som atter og atter kan ske, naar historisk værdifulde skriftlige Efterladenskaber gennem længere Tid bliver liggende i Familien, og de Familiemedlemmer, der har direkte Tilknytning til de Afdøde, enten gaar bort, ældes eller af den ene eller den anden Grund ikke er i Stand til at fastholde Interessen for, hvad der er forblevet i deres Eje, medens yngre Medlemmer af Slægten maaske er helt uvidende om, hvad der findes i Huset. De i sin Tid omhyggelig samlede og gemte Breve bliver glemt. I det Tilfælde, hvorom her er Tale, kom de mange Papirer, der, som det nu kan spores, var omhyggelig ordnede og indpakkede, med i en Række Flytninger til forskellige Dele af Landet. Efterhaanden fik de en ilde Medfart. Ved en Flytning blev en Del af Papirerne brændt, helt uvedkommende Personer tog nogle Breve til sig, andet fik en uopklaret Skæbne. Meget var dog trods alt blevet bevaret, men henlagdes til sidst upaaagtet i et Pulterkammer i København. Interesserede Forskeres lejlighedsvis

Forespørgsler, om der ikke fandtes Heibergske Breve af Værdi, besvarede negativt. Efter et Dødsfald i Januar 1936 ryddedes Pulterkamret af Hensyn til en ny Flytning af et Par tilfældig tilkaldte Flyttemænd, medens en Klump Papirer glemte i et Møbel, der sendtes til Reparation, uden Ejersens Vidende blev taget af en Person, der siden under falsk Navn søgte at gøre Papirerne i Penge. En af Flyttemændene kørte en eller flere Sække paa Lossepladsen efter at have taget nogle Læg, der syntes ham interessante, fra og solgt dem til en Antikvar. Saa dukkede noget senere i Foraaret 1936 enkelte Breve og Digte, Brudstykker af Heibergske Manuskripter op paa en Auktion, og da et interesseret Medlem af Familien, Hr. Direktør H. P. Prior, blev gjort opmærksom derpaa, købtes de tilbage. Siden kom den anden af de to Flyttemænd, der havde ryddet Pulterkamret, hvis Interesse var blevet vakt ved kendte Personers Navne paa Brevene, som han derfor havde ladet ligge, og falbød en mindre Samling til Teatermuseets interesserede og omsigtsfulde Leder Hr. Robert Neiiendam. Han erhvervede den og saa, at det bl. a. var skriftlige Minder om det Heibergske Ægteskab. I Bladene fremkom forskellige Meddelelser om Sagen, ogsaa helt urimelige Angreb paa Hr. Neiiendam, Angreb

der i øvrigt siden blev tilbagekaldt. Imidlertid blev „Videnskabernes Selskabs Arkivkommission“ af Hr. Neiiendam gjort opmærksom paa Sagen, og med Støtte fra forskellige Sider, bl. a. af den snart efter afdøde Direktør Prior, foretoges en omfattende Eftersporing af de sørgelig bortspredte Papirer. Denne Eftersøgning, der er foregaaet fra 1936 til de sidste Dage, har strakt sig fra skumle Oplagsrum i København til Proprietærgaarde i Jylland, og Resultatet har været, at en Del af de Ungdomsbreve, vekslede mellem Heiberg og Fru Heiberg, som hun lagde saare megen Vægt paa, Breve til hende fra Mænd som Henrik Hertz og mange andre, Brudstykker af Heibergs Manuskripter og af Fru Gyllembourgs Papirer etc., etc., blev reddet til Rigsarkivet. Men ak, disse Brudstykker vidner om, at meget andet er gaaet tabt. Det er konstateret, at hele Sække med Breve og lign. er gaaet paa Lossepladsen eller i Papirmølle. Et eller andet kan vel være taget fra og kan maa ske engang dukke op, men der maa regnes med, at mange af de skriftlige Minder fra vor Litteraturs og Kunsts Guldaldertid, som Fru Heiberg med Omhu vaagede over, er gaaet tabt, samtidig med at det Interiør fra det Gyllembourg-Heibergske Hjem, der vakte Samtidens Beundring, Møbler, Pretiosa

o. a., som bekendt bl. a. ved en Auktion ogsaa er spredt for alle Vinde — —

Hvad jeg her har fortalt om Johanne Luise Heibergs Efterladenskabers Skæbne, skulde tjene som almindelig Advarsel om, at der bør vises Pietet og Omtanke ogsaa over for den Del af vore historiske Minder — og ikke blot over for Kæmpehøje, Guldfund, gamle Bygninger og andet mere iøjnefaldende. Men samtidig vil jeg have paapeget, at denne Vanrøgt af, hvad en af vort Aandslivs Store udtrykkelig har ønsket bevaret, vil besværliggøre en ret Vurdering af „Et Liv gjenoplevet i Erindringen“. Det kan naturligvis aldrig opklares, hvor meget der nu er forsvundet af, hvad Fru Heiberg støttede sig til, da hun skrev sin Levnedsbog, selv om visse Holdepunkter vel kan faas, naar hele dette Gyllebourgske-Heibergske Privatarkiv kritisk bearbejdes. Men sikkert er, at det ved Vurderingen af Fru Heibergs personlige Redelighed og Sandhedskærlighed, da hun nedskrev sine Domme om, hvad hun havde oplevet, og om de Mennesker, hun havde kendt, bør det veje tungt, at hun gjorde alt, hvad hun formaaede, for at Efterslægten skulde faa Bevismaterialet i Hænde.

Aage Friis.

DIS-Danmark

1 0 4 6 0 6